

Mistä rahat avoimeen julkaisemiseen?

Tätä kirjoittaessani suunnittelen kollegoideni kanssa kevääksi 2019 kotimaassa tehtävien tiedejulkaisujen yhteistä kiertuetta. Suomen tiedekustantajien liiton rahoittaman kiertueen tarkoitus on herätellä ihmisiä huomaamaan täällä tehtävien tiedejulkaisujen arvo ja löytää niitä kustantaville seuroille uusia jäseniä. Syy kiertueen järjestämiseen on rujosti ja suoraan sanottuna raha. Suomessa tehtävien tiedejulkaisujen ja varsinkin tieteellisten lehtien budjeteista puhuttaessa ei keskustella suurista summista, mutta pieniäkin rahalähteitä on yhä vaikeampi löytää. Tiedejulkaisuja arvostetaan kyllä, mutta lehdet ja kirjat eivät synny itsestään. Niitten tekemiseen tarvitaan resursseja, myös rahaa, julkaisualustasta riippumatta.

Terran tavoin miltei kaikkia Suomessa tehtäviä tiedelehtiä julkaisee tieteenalaseura, ja julkaisujen talouden kivijalkoja ovat vielä 2010-luvullakin olleet tilausmaksut, seurojen julkaisuilleen osoittama tuki ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV:n) jakama avustus. TSV:n kautta jaettava tieteellisen julkaisu toiminnan avustus on peräisin Veikkauksen voittovaroista. Niiden jakamisesta päättää eduskunta, joka osoittaa vuosittain rahoitusta jaettavaksi myös tieteellisen julkaisu toiminnan tukemiseen. Tämän tuen eduskunta on kanavoinut opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM:n) hoidettavaksi, ja ministeriö on puolestaan antanut käytännön työt hoidettavaksi TSV:lle. Avustuksen ehdot ovat kokolailla tiukat. Tuki ei esimerkiksi saa muodostaa lehden ainoaa tulonlähdetä. Välittömästi avoin julkaiseminen tarkoittaa kuitenkin tilausmaksujen vähenemistä. Myös seuran jäsenten määrä uhkaa hiipua. Vai voisiko tulevaisuudessa

olla sittenkin niin, että ihmiset maksavat jäsenmaksun juuri sen takia, että tieteellisen tieto saataisiin kaiken kansan käyttöön mahdollisimman nopeasti ja avoimesti?

Avoimen julkaisemisen rahoittamisen pulmat eivät ole tulleet lehdille yllätyksenä. Niitä alettiin pohtia viimeistään 2000-luvun alussa, mutta kestäviä ratkaisuja lehdet eivät omin voimin löytäneet. Esimerkiksi säätiöt rahoittavat mieluummin kehityshankkeita kuin perustoimintoja. Vaikeimmassa asemassa ovat olleet humanististen ja yhteiskuntatieteiden julkaisut. Tämän takia lehdentekijät lähtivät joukolla ja avoimin mielin mukaan OKM:n ”Avoin tiede ja tutkimus” -hankkeen (ATT-hanke, 2014–2017) aikana käynnistettyihin kahteen suoraan tiedejulkaisemiseen liittyvään projektiin. Molemmat niistä ovat maantieteilijöillekin tuttuja. Sähköinen toimittamiseen ja julkaisemiseen tarkoitettu Open Journal Systems (OJS) -alusta oli ollut Suomessa käytössä jo vuodesta 2006 pitäen, mutta ATT-hankkeen aikana siitä jalostui nykyään tunnettu ja arvostettu Journal.fi. Se on ollut ja on menestystarina. Toisen, avointen julkaisujen kestävä rahoitusmallin luomiseen tähänneen projektin saattaminen onnelliseen päätökseen on sen sijaan osoittautunut huomattavasti vaikeammaksi. Toteutukseen jää nähtäväksi.

Ehdotus rahoitusmalliksi on luotu tiiviissä yhteistyössä kotimaisten tiedelehtien sekä muista tiedejulkaisemisen kentän asiantuntijoista koostuvan ohjausryhmän kanssa. Lehtien taloustietoihin ja julkaisualan hintatasoon perustuvien laskelmien perusteella päädyttiin ehdottamaan mallia, jossa lehtien myynti- ja tilaustuottojen aiheuttaman me-

netyksen korvaksi konsortiorahoitus. Konsortioon puolestaan kerättäisiin rahat lehtien olemassaolosta hyötäviltä organisaatioilta, ensimmäisessä vaiheessa yliopistoilta ja ammattikorkeakouluilta, jotka saavat osan perusrahoituksestaan niiden henkilökunnan julkaisemien tekstien määrän perusteella. Yliopistojen rahoitusmallissa julkaisujen osuus on 13 prosenttia. Vuonna 2016 noin seitsemän prosenttia tästä on kertynyt nimenomaan kotimaisissa kanavissa julkaistujen vertaisarvioitujen tekstien perusteella. Ammattikorkeakoulujen rahoitusmallissa julkaisujen osuus on kaksi prosenttia. Sekä lehdet että konsortion rahoittajat sitoutuisivat konsortion toimintaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Tämä mahdollistaisi pitkäjänteisen toiminnan suunnittelun sekä lehdissä että organisaatioissa. Uusia lehtiä ja rahoittajia otettaisiin mukaan vuosittain.

Konsortion on ajateltu kehittyvän vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa konsortiolehtiä olisi noin 30, ja konsortion kautta saatavaksi oletettu rahamäärä olisi 155 334 euroa. Toisessa vaiheessa mukana olisi 60 lehteä ja konsortiorahoituksen kokonaismäärä 371 412 euroa. Kolmannessa vaiheessa mukana ovat ainakin kaikki valtionapua nauttivat lehdet, ja konsortiolta saatava summa olisi 558 067 euroa. Summat ovat arvioita, ja ne on laskettu vuosien 2013–2015 julkaisutietojen perusteella. Suuria muutoksia ei näytd uudempien lukujen valossa tulevan.

Mallia kehitettäessä tutkittiin, riittäisikö organisaatioiden tilausmaksuihin käyttämän summan siirtäminen avoimuuden tukemiseen. Tämä ei ikävä kyllä onnistu, sillä suurin osa painettujen julkaisujen tilaajista on yksityishenkilöitä. Organisaatio-tilaajien osuus kaikista tilaajista on vuonna 2016 ollut noin seitsemän prosenttia. Lisäksi mallia kehitettäessä on otettu huomioon, että sähköinen julkaiseminen aiheuttaa lehdille aiemmista poikkeavia osaamisen tarpeita. Painatuksesta ja postituksesta luopuminen tuo toki kustannussäästöjä, mutta ne eivät kata kokonaan tilaustuottojen poistumisesta syntyvää vajetta lehtien taloudessa.

Mallia luotaessa on selvitelty myös lehtikohtaisten käsittelymaksujen käyttöön ottamista, mutta ainakaan mallia kehittäelle toimijat eivät ole kokeineet tätä vaihtoehtoa hyväksi. Jo maksujen hallinnointikulu kohoaisi sekä laskuttajan että maksajan puolella suhteettoman korkeaksi verrattuna konsortioajatuksen.

Tällä hetkellä näyttää siltä, että edellä kuvaamani ”Kotilavan rahoitusmallina” tunnettu koe kaatuu yhteismaan ongelmaan. Kaikki haluavat hyötyä yleistä hyvää tuottavasta toiminnasta, mutta mistään ei löydy riittävästi toimijoita, jotka haluaisivat pitää huolta yhteismaasta. Periaatteessa hyväksi testattu ja kokeiltu malli on kohdannut vastustusta

sitä enemmän, mitä lähemmäksi konkreettisia tekoja on tultu. Ammattikorkeakoulut ovat suhtautuneet malliin myönteisesti alusta pitäen, mutta yliopistot ovat antaneet kirjastojensa kautta ymmärtää, että mallia ei voi käytännössä toteuttaa, koska se olisi yliopistojen kannalta liian kallis. Yliopistokirjastot pelkäävät, että kotimaisille tiedelehdille suunnattu rahoitus söisi osan niiden hankintamäärärahoista, jotka on tällä hetkellä sidottu kansainvälisten tiedekustantajien kanssa solmittuihin elintärkeiksi koettuihin lisenssisopimuksiin. Mallia on viilattu yliopistokirjastojen toiveiden mukaisesti, mutta yhteisymmärryksen löytäminen on ollut odotettua vaikeampaa.

Paine siirtyä välittömän avoimen julkaisemisen kulttuuriin on kuitenkin lisääntynyt nopeasti vuoden 2017 jälkeen. Euroopan komission Horizon 2020 -puiteohjelma ja erityisesti eurooppalaisia tutkimusrahoittajia edustava Science European esittämä Plan S keskusteluttaa parasta aikaa myös kotimaista tiedejulkaisemisen kenttää. Vuoden 2020 alusta lähtien julkisella rahalla rahoitetun tutkimuksen tulokset pitäisi julkaista avoimesti. Kotimaisille lehdille suunnitellun rahoitusmallin avulla Suomi saisi hoidettua omat nurkkansa kokolailla kuntoon kohtuullisen lyhyellä varoajalla. Mikäli tämä ei toteudu, lehtien on etsittävä muita vaihtoehtoja avoimen julkaisemisen rahoituksen löytymiseksi.

Tietämistäni seuroista yksi on jo tehnyt ratkaisunsa: seuran jäsenille julkaiseminen on ilmaista, muut maksavat artikkelin käsittelymaksun. Vieläkin radikaalimpia ideoita on esitetty: julkaiseminen olisi sinällään ilmaista, mutta jos kirjoittaja haluaisi organisaatioaffiliaationsa mainittavaksi artikkelin yhteydessä, lähtisi organisaatiolle lasku artikkelimaksusta. Tätä vaihtoehtoa en suosittelen yhdellekään lehdentekijälle, mutta ainakin se toisi julkaisujen ja yliopistojen niistä saaman rahoituksen yhteyden aiempaa paremmin näkyviin.

Terra on tietoisesti ottanut riskin tieteen tekemisen yleisten ideaalien motivoimana ja siirtynyt välittömästi avoimen julkaisemisen kulttuuriin. Tutkittu tieto kuuluu kaikille. Hyvä tutkija kertoo tekemisistään maailmalle, koska se kuuluu tapoihin, itsestään selvästi. *Terra*a tehdään myös tulevaisuudessa sisällöt edellä, laadusta tinkimättä. Ja me lukijat kiitämme.

RIITTA KOIKKALAINEN
Kirjastoverkkopalvelut,
Kansalliskirjasto